

Giovanni Gentile (1875–1944)

A meggyilkolt, vagy ami ugyanaz, kivégzett filozófusok Szókratészsel kezdődő, Hüpatheian, Szuhrawardín és Giordano Brunón keresztülélő sorának utolsó képviselője, az antifasiszta kegyetlenség áldozata: Giovanni Gentile. „Aktuális idealizmusa”, vagy egyszerűen csak „aktualizmusa” a hegeli objektív és a fichtei szubjektív idealizmust kívánja egyesíteni. Gentile levonta a szolipszizmus *egyik* végső következtetését: ha a tapasztalásból nem következtethetünk a megismerő elmétől független tapasztalati valóságra, még kevésbé következtethetünk egy olyan végtelen és tökéletes Lény létre, aki még csak meg sem jelenik a tapasztalásban. Gentile tehát elutasította a valóság minden olyan formáját – legyen az empirikus vagy transzcendens –, ami kívül esne a tudatosságon. Isten se több, se kevesebb realitással nem rendelkezik, mint a tapasztalati világ elemei: éppúgy a gondolkodási folyamat konstrukciója, mint a tárgyi világ összes többi eleme. A mentális önkibontakozás szabad folyamatát nemcsak egy kanti értelemben vett magánvaló korlátozná, hanem egy hegeli értelemben felfogott Szellem is. Gentile az abszolút tudati immanencia filozófiáját hirdette meg: a gondolkozás mindennek a végső gyökere, és egyúttal mindent át is ölel. Hatósugara és a lét hatósugara egybeesik. Az objektum nem a szubjektumon kívül, hanem azon belül van, s egyedül ez utóbbi rendelkezik valósággal. A tárgyi világ elemei csupán mentális absztrakciók. Gentile azt mondja, hogy nemcsak a külső tapasztalati világnak, hanem – a megszokott oksági sorrendet megfordítva – a saját testnek és magának az agynak is a mentális aktivitás a forrása. Azt a képességet, amelyet Kant a transzcendentális szubjektumnak, Hegel pedig a Szellemnek tulajdonított, Gentile a gondolkozásnak tulajdonítja. Itt tehát már eljutottunk az ontológiai szolipszizmushoz. Gen-

tile szolipszizmusának alanya azonban nem valamiféle rejtett alanyiség, valamiféle kanti értelemben vett transzcendentális ego, de még csak nem is az empirikus én, hanem a szellemi aktus, vagyis a gondolkodás mint olyan. Az individuum síkján semmiféle stabil alanyiség nincsen. Az empirikus én csupán egy „munkahipotézis”. És ez a szolipszizmus *másik* végső, de immár önfelszámoló következtetése. A gondolkodó szubjektum tiszta, vagyis minden transzcendens (a gondolkodáson kívüli) elemtől és vonatkozástól mentes *aktusa* az, amely a külsőként átélt, valójában belső világot állítja, hogy aztán ezen keresztül megismerje és megvalósítsa önmagát (innen filozófiája elnevezése: „aktualizmus”). Joggal jegyzi meg a régi filozófusbarát, Benedetto Croce, hogy Gentile filozófiájában a gondolkodás ugyanazt a szerepet tölti be, mint Schopenhauerében az akarát.³¹ Gentilét a maga szolipszisztikus lendülete túllendítette a szolipszizmuson, mivel filozófiájából hiányzik a valódi *ipsum*, a valódi én. Szolipszizmusa ilyen módon nem egocentrikus, hanem *logocentrikus*. A szolipszizmus „királyvize” nemcsak a tárgyi világot oldotta fel, hanem az alanyi centrumot is – mivel a közvetlen önátélés vonatkozásában mindkettő transzcendens. Gentile azonban nem csupán az individuum, hanem a kollektívum vonatkozásában is kiutat keresett „a szolipszizmus szorításából”: miközben gond nélkül feláldozta a tárgyi világ realitását, nem tudta feláldozni a másik ember realitását. Az erős morális, pedagógiai és szociális érzékkel rendelkező fasiszta Genti-

³¹ „Giovanni Gentile” (Wikipedia szócikk). Arthur Schopenhauer (1788–1860) filozófiájában a világ pusztán képzet, amelyben a vak akarat objektíválja önmagát, ekképpen válva a lét szolipszisztikusan felfogott alanyává (és tárgyává). Schopenhauer felfogása egy sajátosan eltorzított formája a korai buddhizmus létszomj-értelmezésének.

le³² a szolipszizmust mindenekelőtt morális szempontból tekintette tarthatatlannak. Éppen a tudati interakcióból lehet következtetni „más elmék” létre. Az empirikus ének önmaga kibontakoztatása érdekében szüksége van a te-re és a mi-re. Ami az én-t a te-vel összeköti, az a *nyelv*. A nyelv a gondolkodás megtestesülése, amelynek révén az ember a maga tapasztalati világát rendezi és értelmessé teszi. Ugyanakkor a nyelv nem egy privát eszköz. A nyelv teszi lehetővé a kommunikációt és dialógust, és a nyelv hozza létre az egyes individuumok közös világát, ami az individuális megismerés számára az „objektivitást” biztosítja. Tapasztalataink egyetlen valódi alanya – s egyúttal a gentilei „szolipszizmus” egyetlen valódi alanya – a gondolkodás formájában, de a nyelv kohéziós erejéből létrejövő transzcendentális ego. Ez az egyetlen valódi Én, nem pedig az empirikus én. Ennek a transzcendentális egónak semmi köze a kanti transzcendentális egóhoz, hanem inkább a – nem annyira

³² Gentile mindig igyekezett publikációs lehetőséget biztosítani a faszizmussal szembenálló íróknak, gondolkodóknak is, és az általa szerkesztett *Enciclopedia Italiana* szerzői közé politikai és ideológiai ellenfeleit is meghívta, továbbá rendszeresen felszólalt – és konkrétan el is járt – a politikailag üldözöttek érdekében. Közvetlenül meggyilkolását megelőzően is éppen bebörtönzött antifasiszták szabadon bocsátását igyekezett elérni a hatóságoknál. A Gestapo börtönében raboskodó történész, Indro Montanelli, a XX. századi olasz újságírás egyik legjelentősebb alakja, Gentile ideológiai és politikai ellenlábasá így írt, amikor eljutott hozzá Gentile halálhíre: „Eddig mindig úgy hittem, a jó oldalon állok: az ellenállókén. Most először fogott el a kétség, hogy talán a rossz oldalra kerültem: a bérgyilkosokéra. Szerintem ez a bűncselekmény a leggyávabbak, a leghitványabbak és a leggyalázatosabbak egyike volt, amelyet az Ellenállás nevében elkövettek. [...] Gentile nemcsak az egyik legragyogóbb elme, hanem az egyik legkedvesebb, legemberibb, legnagyobblelkű ember is volt azok között, akiket az olasz kultúra teremtett. Csak vérszomjas bűnözők akarthatták a halálát” (idézi Madarász Imre: „Gentile meggyilkolása”, 194. o.).

állapotként, mint inkább folyamatként felfogott – teilhardi no-
oszférára emlékeztet. Gentile transzcendentális Én-je valójában
tehát egy transzcendentális *Mi*, amely filozófiájában ugyanazt a
szerepet tölti be, mint Gentile nemzetiszocialista kortársa, Fritz
Künkel kollektivistikus pszichológiájában a *Mi*, a „sokfejű
alany”.³³

³³ Fritz Künkel: *A közösség. A közösséglélektan alapfogalmai.*